

**Телерадиоберүүлөрдө азчылыктардын
тилин пайдалануу боюнча рекомендациялар**

Октябрь 2003

**Телерадиоберүүлөрдө азчылыктардын
тилин пайдалануу боюнча рекомендациялар**

Октябрь 2003

Бул китепчеде камтылган маалыматты эркин көчүрүп алууга болот,
анын булагына шилтеме кылуу кубатталат.

ISBN 10: 90 - 7598908 – 3

ISBN 13: 978 – 90 – 75989 – 08 - 3.

Кошумча маалымат үчүн:

ОБСЕнин улуттук азчылыктардын иши боюнча Жогорку комиссарынын офисине
кайрылыңыздар

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Тел.: +31 (0)70 312 5500

Факс: +31 (0)70 363 5910

Эл.почта: hcnm@hcnm.org

www.osce.org/hcnm/

КИРИШҮҮ

1992-жылы июлда Хельсинкиде кабыл алынган чечим менен Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча Уюм (ОБСЕ) «жаңжалдарды мүмкүн болушунча баштапкы этапта болтурбоого көмөк көрсөтүүгө» чакырылган улуттук азчылыктардын иштери боюнча Жогорку комиссардын кызмат ордун уюштурган. Бул кадам мурдагы Югославияда орун алган абалга мамиле кылуу иретинде жасалган, ал абал кээ бир адамдардын пикири боюнча Европанын башка өлкөлөрүндө - өзгөчө демократиялык коомдук түзүлүшкө өтүп жаткан өлкөлөрдө кайталануу жана муну менен жаңы Европа үчүн 1990-жылы ноябрда мамлекет жана өкмөт башчылары кабыл алган Париж хартиясында билдирилген тынчтыкка жетишүү жана гүлдөп-өнүгүүгө болгон ишенимди бүлүндүрмөк.

1993-жылы 1-январда Макс ван дер Стул ОБСЕнин улуттук азчылыктардын иштери боюнча биринчи Жогорку комиссары (ВКНМ) болуп калды. Нидерланд- дардын парламентинин депутаты, тышкы иштер министри, ООНдун алдындагы туруктуу өкүл катары иштеген жылдар ичинде, ошондой эле көп жылдык укук коргоо ишинде топтогон бай тажрыйбасына таянуу менен ал анын ою боюнча ар кандай европа өлкөлөрүндөгү азчылыктар менен борбордук бийлик органдары- нын ортосундагы талаштар курчуп кетиши мүмкүн болгон көп сандаган жагдай- ларды кароону баштаган. 2001-жылы 1-июлда шведциялык дипломат, элчи Рольф Экеус анын мураскери болуп калды, ал посткоммунисттик трансформа- ция мезгилинде Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча Кеңешме- нин (СБСЕ) жигердүү катышуучусу болгон жана өзгөчө ООНдун Ирак боюнча Атайын комиссиясынын Аткаруучу төрагасынын (ЮНСКОМ) кызмат ордунда турганда куралданууга контролдук кылуу жана куралсыздануу жагындагы иши аркылуу жакшы белгилүү болгон, анда ал 1991-1997-жылдары курал-жарактар боюнча инспекторлорго жетекчилик кылган. «Жумшак дипломатия» ыкмасын колдонуу менен ВКНМ ондон ашык мамлекеттин, анын ичинде Албаниянын, Венгриянын, Грециянын, Казакстандын, Кыргызстандын, Латвиянын, мурдагы югославиянын Македония Республикасынын, Молдованын Румыниянын, Сербия менен Черногорьенин, Словакиянын, Украинанын, Хорватиянын жана Эстониянын маселелерин чече

бештады. Ал өз көңүлүн эң оболу бир өлкөдөгү калктын сан жагынан көпчүлүгүн түзгөн улуттук же этностук топторго жана экинчи өлкөдөгү азчылыктарга тиешелүү маселелерге топтоп, муну менен мамлекеттер аралык оорчулуктун, ал түгүл жаңжалдардын анык булагы болуп саналган эки мамлекеттеги бийликтердин таламдарын козгоду. Мындайча айтканда мындай оорчулуктун залалдары көп жагынан европа тарыхынын өткөндөгү жүрүшүн аныктады.

Улуттук азчылыктар менен мамиле жагындагы тирешүү маселесин аркалоо менен ВКНМ көзкаран- дысыз, калыс жана кызматташууга даяр жактын ролунда чыкты. Ал контролдук кылуу функцияларына ээ болбосо да, ал бардык мамлекеттер тааныган эларалык ченемдерге таянды, алар талдоого алууда баштапкы чекит катары кабыл алынат жана ачык-айкын сунуштарды алдыга коюуга негиз болот. Ушуга байланыштуу ОБСЕнин бардык мамлекеттери өздөрүнө кабыл алган, атап айтканда, 1990-жылы адамдык өлчөө боюнча Конференциянын Копенгаген документинде макулдашылган милдеттенмелер эске алынган, анын IV бөлүгүндө улуттук азчылыктарга тиешелүү ченемдер кеңири баяндалган. ОБСЕге мүчө-мамлекет- тердин бардыгы адам укугу, анын ичинде Бириккен Улуттар Уюмунун чегинде кабыл алынган азчылыктардын укуктары боюнча милдеттенмелерди тартат, ОБСЕнин өлкөлөрүнүн көпчүлүгү Европа Кеңешинин ченемдери менен да байланышкан.

Он жылдан ашык чаалыкпас иштен кийин ВКНМ көп өлкөлөрдө өзү туш болгон жана өзүнө көп көңүл бурдурган бир катар маселелерди аныктай алды. Алардын ичинде азчылыктардын өкүлдөрү үчүн билим берүү маселеси жана улуттук азчылыктарга таандык болгон адамдардын өзалдынчалуулугун сактап калуу жана өнүктүрүү үчүн өзгөчө маанилүү болгон азчылыктардын тилин пайдалануу маселеси бар. Жогорку комиссар бир катар учурдарда бир нече курдай кайрылган үчүнчү тема улуттук азчылыктардын мамлекеттик башкарууга катышуусунун натыйжалуу формасына тиешелүү. ОБСЕ регионундагы азчылыктардын тийиштүү укуктарын туура жана ырааттуу жүзөгө ашыруу максатын жетекчиликке алуу менен ВКНМ этностор аралык мамилелер боюнча Фондго (ал азыр ишин токтоткон) – 1993-жылы ВКНМны колдоо боюнча ачык-айкын милдеттерди аткаруу үчүн түзүлгөн өкмөттүк эмес

уюмга сунуштардын үч пакетин иштеп чыгуу үчүн эларалык таанылган көзкарандысыз эксперттердин үч тобун түзүү өтүнүчү менен кайрылган: **билим берүү жагында улуттук азчылыктардын укуктары жөнүндө Гаага рекомендациясы** (1996-жыл), **улуттук азчылыктардын тилдик укуктары жөнүндө Осло рекомендациясы** (1998-жыл) жана **улуттук азчылыктардын коомдук-саясий турмушка натыйжалуу катышуусу жөнүндө Лунд рекомендациясы** (1999-жыл). Бул рекомендациялар кийин бир катар өлкөлөрдүн саясий жетекчилиги жана мыйзам чыгаруучулар тарабынан багыт катары пайдаланылды. Рекомендациялардын тексттерин (бир нече тилдерде) акысыз эле ВКНМнын Офисинен алууга, ошондой эле www.osce.org/hcnm/documents/recommendations дареги боюнча электрондук вариантын табууга болот.

Телерадиоберүүлөрдө катнашуу каражаты катары азчылыктардын тилдерин пайдалануу маселеси ВКНМнын көңүлүн бурган дагы бир маселе болуп калды. Бир катар мамлекеттер белгилүү тилде (адатта, «мамлекеттик» же «расмий» катары аныкталган калктын негизги тобунун тилинде) берүүлөр үчүн квота белгилөө жолу менен андай пайдаланууну чектөө боюнча чараларды кабыл алышты – мындай тажрыйба бир катар өлкөлөрдөгү азчылыктардын арасында терс мамилени пайда кылды, анткени ал иш жүзүндө берүү мүмкүнчүлүгүн чектейт.

2001-жылы мартта пикирлерди эркин билдирүүгө арналган адамдык өлчөө боюнча ОБСЕнин Кошумча кеңешмесинде ОБСЕнин бир катар мүчө-мамлекеттери тарабынан маалымдоо каражаттарына жана азчылыктар маселесине өтө кызыгуу билдирилген. Кийин ошол эле айда кээ бир делегациялар Туруктуу кеңеште ВКНМге жана ОБСЕнин жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги маселеи боюнча Өкүлүнө бул маселеге көңүл буруу өтүнүчү менен кайрылган.

Мындай тынчсызданууга көңүл бурууга умтулуу менен ВКНМ телерадио-берүүлөрдө катнашуу каражаты катары тилдин ролун көңүл топтогон эки удаалаш жана өзара толуктоочу процесске демилгечи болууну чечти. Телерадио- берүүлөрдө азчылыктын тилин туруктуу пайдаланууну жөнгө салуу боюнча негизги фактыларды (чындыгында мыйзам чыгаруу, жөнгө салуу жана негизги сот тажрыйбасы) белгилөө максатында ОБСЕ регионунда мыйзам

чыгаруу тажрыйбасынын баяндамасы биринчи процесс болуп калды. Жогорку комиссар-дын өтүнүчү боюнча баяндама салыштырмалуу мыйзам чыгаруу жана ЖМК чөйрөсүндөгү саясат боюнча Программа (Вулфсон Колледжи, Оксфорд университетти) жана ЖМК жагында мыйзам чыгаруу Институту (Амстердам Университети) тарабынан даярдалды. Жыйынтыктоочу изилдөөнү электрондук түрдө: <http://www.ivir.nl/staff/mcgonagle.html> дарегинен табууга болот. Өзүнчө турган, бирок биринчи процесс менен түздөн-түз байланышкан экинчи процесстин жүрүшүндө ВКНМ (ЖМКнын эркиндик маселеси боюнча ОБСЕнин Өкүлүнүн Офиси менен тыгыз байланышта) тикелей жоопкерчиликтүү эларалык уюмдар менен бирдикте эларалык-укуктук документтерде колдонулган тийиштүү жоболордун конкреттүү мазмундарын (жана тийиштүү прецеденттик укуктарды) талдоого киришти. Бул жагынан кадыр-барктуу эларалык жана өкмөттүк эмес уюмдардын өкүлдөрү жана көзкарандысыз изилдөөчүлөр катышкан эксперттердин баштапкы кеңешмеси ВКНМ тарабынан 2002-жылы мартта чакырылды. Эксперттердин кийинки кеңешмеси 2003-жылы июнда болду, ал даярдалган документтин негизинде телерадиоберүүлөрдө азчылыктардын тилдерин пайдалануу боюнча Рекомендациялардын алдын ала долбоорлорун талкуулоо максатын көздөгөн. Бул иштин жыйынтыгы боюнча көзкарандысыз эксперттер 2003-жылы күзүндө тиркелген Рекомендацияны кабыл алды.

Көзкарандысыз эксперттерге булар кирди:

Джулия Апостл айым (Канада), юрист, Артикл 19, Бириккен Королдук; д-р Елена Чернявска (Украина), БЧЕдеги долбоорлордун жетекчиси, Германиядагы ЖМК маселеси боюнча Европа институту; Мария Амор Мартин Эстебанез айым (Испания), илимий кызматкер жана консультант, Оксфорд университетинин социалдык-укуктук изилдөөлөр Борбору, Бириккен Королдук; профессор Кароль Якубович (Польша), эксперт, телерадиоберүү боюнча Улуттук кеңеш, Польша; Марк Латтимер мырза (Бириккен Королдук), директор, Майнорити Райтс Групп Интернешнл, Бириккен Королдук; Тарлак МакГонагл мырза (Ирландия), илимий кызматкер/редактор, маалымат жагында мыйзам чыгаруу Институту (ИВиР), Амстердам Университети, Нидерланддар; профессор Том Моринг

(Финляндия), Швециянын социалдык илимдер мектеби, Хельсинки Университети, Финляндия; профессор Монро Прайс (США), Нью-Йорктогу Кардозо атындагы укук мектеби, жана теңдиректор, салыштырмалуу мыйзам чыгаруу жана ЖМК чөйрөсүндөгү саясат, социалдык-укуктук изилдөөлөр Борбору, Бириккен Королдук.

Эки кеңешменин ишине жана кийинки макулдашуу процессине Европа Кеңешинин Катчылыгы, Европа Комиссиясынын Юридикалык кызматы, Балтика деңизинин мамлекеттерин демократиялык өнүктүрүү боюнча Комиссиясынын офиси жана ОБСЕнин ЖМКнын эркиндиги маселеси боюнча Өкүлүнүн офиси баалуу салым кошту.

Азчылыктардын укуктары жагында орун алган стандарттар адам укугунун бир бөлүгү, эксперттердин ортосунда консультацияларда баштапкы чекит болуп саналгандыктан мамлекет адам укугу боюнча бардык башка милдеттенмелерди, анын ичинде кодулообоону сактоого тийиш. Адамдын бардык укугунун негизги максаты теңчилик шартында инсандын толук жана эркин өнүгүшү болуп саналат. Демек, эксперттер жарандык коом ачык жана ийкемдүү болууга тийиш деп эсептешет, ошондуктан ал бардык адамдарды, анын ичинде улуттук азчылыктарга киргендерди да баш коштурууга тийиш. Андан да акыйкат жана демократиялуу башкаруунун максаты бүткүл калктын керектөөлөрүн жана таламдарын канааттандыруу болуп саналгандыктан бардык өкмөттөр анын юрисдикциясы астында тургандардын бардыгын, анын ичинде улуттук азчылыктарга киргендерди ЖМКга ээ болушунун жана ар кандай маалыматтарды жана идеяларды, анын ичинде өз тилинде алууга жана таркатууга болгон толук мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга умтулат. Бул плюрализм, сабырдуулук жана кеңири ой-өрүш принцибинен жана эркин, ачык жана демократиялуу коом үчүн башкы гаранттын бири катары көзкарандысыз жана плюралисттик ЖМКнын өзгөчө ролунан келип чыгат.¹

Сунуш кылынган рекомендациялардын максаты мурда иштелип чыккан Гаага, Осло жана Лунд рекомендациялары менен катар улуттук азчылыктар маселеси

---

¹ Караңыз, мисалы, *Бириккен Королдукка каршы Хандисайддын иши*, адам укугу боюнча Европа сотунун 1976-жылдын 7-декабрындагы токтому, А сериясы, №24, 49-параграф. Ошондой эле адамдык өлчөө боюнча Копенгаген кеңешмесинин Документтеринин преамбуласын караңыз (1990), анда ОБСЕге мүчө-мамлекеттер демократия жана плюрализм идеяларын жактай тургандыктарын билдиришкен.

менен байланышкан оорчулукту жеңилдетүү боюнча конкреттүү чараларды мамлекеттердин кабыл алышына дем берүү болуп саналат, муну менен ВКНМнын башкы максатына – жаңжалдарды болтурбоого көмөк көрсөтөт. ВКНМнын иш тажрыйбасы жана тийиштүү эларалык стандарттар мындай чаралар бир катар белгилүү талаптарды эске алуу жана коомдо орун алган ар түрдүүлүктөрдү интеграциялоо үчүн ачык жана таламдаш тараптарды тартуу менен көрүлүүгө тийиш. Бул социалдык баш кошууга көмөк көрсөтүп жана аны күчөтөт.

Орун алган укуктардын мазмунун түшүндүрүү менен Рекомендациялар өз алдына мамлекеттерге саясатты жана мыйзамдарды иштеп чыгууда иштиктүү жардам көрсөтүү максатын коёт, алар эларалык стандарттардын маани-маңызына туура келип жана калктын бардык секторунун, анын ичинде тилдик азчылыктарга таандык болгондордун керектөөлөрүн жана таламдарын көңүлгө алып жана ага толук төп келет. Эларалык стандарттарды ырааттуу чагылдыруу менен Рекомендациялар кээ бир тилдердин аялуулугунун жана алардын ролун күчөтүүнү каалоодон келип чыккан кабылдоону кошуп алганда ар кайсы өлкөлөрдөгү реалдуу кырдаалга ийкемдүү мамиле кылат. Конкреттүү кырдаалдарга рекомендацияларды берүү жана мамлекеттик тажрыйбанын баяндамасынан алынган дурус тажрыйбалардын мисалын пайдалануу үчүн мамлекет тилдик азчылыктарга карата өз милдеттенмелерин кантип аткара ала тургандыгы жөнүндө бир катар сунуштар берилген.

Рекомендациялар азыркы телекөрсөтүүнү жана радио уктурууну технологиялык өнүктүрүү жана коммуникация жагында бир нече тилдерди пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн өсүшүнүн өңүтүнөн окулушу жана жүзөгө ашырылышы болжолдон - ууда. Телекөрсөтүүнүн жана радио уктуруунун гүлдөп-өнүгүшүн, ар түрдүүлүгүн жана көзкарандысыздыгын камсыз кылууда эркин рыноктун ролунун зор мааниси Рекомендацияларда чагылдырылган, алар мамлекеттик, ошондой эле жеке берүү секторунда тилдик азчылыктарды пайдалануу боюнча милдеттенмелерди жүзөгө ашыруунун ар түрдүү варианттарын сунуш кылат.

Рекомендациялар төрт темага бөлүнгөн, аларга жалпы принциптер, саясат, тилдик азчылыктарды жөнгө салуу жана колдоо боюнча жекече он жети

рекомендация топтоштурулган. Бардык рекомендацияларды I бөлүктө баяндалган Негизги принциптерге ылайык чечмелөө зарыл. II бөлүктө мамлекеттер тарабынан бул жагындагы саясатты жана мыйзамдарды иштеп чыгуу жана тийиштүү сунуштарды берүү зарылчылыгы белгиленген. Ошондой эле жол берилген жөнгө салуунун кээ бир параметрлери аныкталган. Соңку бөлүктө тилдик азчылыктарды колдоонун кээ бир жолдору көрсөтүлгөн. Ар бир рекомендациянын кыйла таасын түшүндүрмөсү тиркелген Түшүндүрмө катта келтирилген, анда тийиштүү эларалык стандарттарга тикелей шилтемелер бар.

ВКНМ Рекомендациялар кеңири пайдаланылып жана тарткатыла тургандыгына ниеттенет.

ТЕЛЕРАДИОБЕРҮҮЛӨРДӨ АЗЧЫЛЫКТАРДЫН ТИЛИН ПАЙДАЛАНУУ БОЮНЧА РЕКОМЕНДАЦИЯЛАР

I. НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТЕР

1) Пикирлерди эркин билдирүү

Ар бир адамдын, анын ичинде улуттук азчылыктарга кирген адамдардын пикирлерди эркин билдирүү укуктары өз тилинде жана өз тандоосу боюнча жалпыга маалымдоо каражаттарынын жардамы менен маалыматтарды жана идеяларды тоскоолсуз жана чегараларга карбастан алууга, издөөгө жана берүүгө болгон укугун камтыйт.

Бул укукту жүзөгө ашыруу эларалык укуктарда каралган учурларда гана чектелиши мүмкүн.

2) Маданий жана тилдик ар түрдүүлүк

Мамлекет ар башка тилдерде берилүүчү ар түрдүү идеяларды жана маалыматтарды өнүктүрүүгө көмөк болуучу чөйрөнү түзүү жолу менен эркин тандоого кепилдик кылууга тийиш.

3) Өзалдынчалуулукту коргоо

Ар бир адам, анын ичинде улуттук азчылыктарга таандык адамдар өзалдынчалуулугун сактоого, анын ичинде телерадиоберүүлөрдү тилди пайдалануу жолу менен сактоого жана өнүктүрүүгө укуктуу.

4) Теңчилик жана кодулообочулук

Ар бир адам, анын ичинде улуттук азчылыктарга таандык адамдар пикирлерди эркин билдирүүгө укуктуу, ошондой эле жалпы теңчилик жана кодулообочулук шартында телерадиоберүү аркылуу өзалдынчалуулугун сактоого жана өнүктүрүүгө укуктуу. Мамлекет зарыл болгон учурда

телерадиоберүүлөрдө улуттук азчылыктарга таандык адамдардын тилин пайдалануу маселесинде чыныгы теңчиликти камсыз кылуу боюнча өзгөчө жана ачык-айкын чараларды көрүүгө тийиш.

II. САЯСАТ

- 5) Мамлекет учурда телерадиоберүүлөрдө улуттук азчылыктардын тилдерин пайдалануу маселеси боюнча саясатты иштеп чыгууга тийиш. Бул саясат улуттук азчылыктардын өзалдынчалуулугун сактап калуу жана өнүктүрүү максатында алардын керектөөлөрүн табууга негизденүүгө тийиш.

Бул саясатты иштеп чыгууда жана өткөрүүдө улуттук азчылыктарга таандык адамдарга консультациялык процесстерге натыйжалуу катышуу укугу, ошондой эле тийиштүү институттарга жана бийлик органдарындагы өкүлчүлүгү камсыз кылынууга тийиш.

- 6) Бул саясатты иштеп чыгууда жана өткөрүүдө улуттук азчылыктарга таандык адамдарга консультациялык процесстерге натыйжалуу катышуу укугу, ошондой эле тийиштүү институттарга жана бийлик органдарындагы өкүлчүлүгү камсыз кылынууга тийиш.

- 7) Мамлекеттик саясат жогорку сапаттагы маалыматтык, билим берүү, маданий жана оюн-зоок программаларынын кеңири жана балансташкан чөйрөсүн камсыз кылган, анын ичинде улуттук азчылыктарга таандык адамдардын керектөөлөрүн канааттандыруу максатында коомдук берүүлөрдү колдоого тийиш. Мамлекет коомдук берүүчүлөр өз функцияларын аткарышы үчүн финансылык, техникалык жана башка шарыл шарттарды колдоого, ал эми зарыл болгон учурларда аларды түзүүгө тийиш.

- 8) Мамлекеттик саясат улуттук азчылыктарга таандык адамдарга өз тилинде телекөрсөтүүнү жана радиоуктурууну түзүүдө жана анын иштешинде көмөк көрсөтүүгө тийиш.

III. ЖӨНГӨ САЛУУ

9) Жөнгө салуунун жол берилиши

Мамлекет пикирлерди эркин билдирүүнү, маданий жана тилдик ар түрдүүлүктү коргоо жана колдоо, маданий өзгөчөлүктү колдоо жана өнүктүрүү максатында жана башкалардын укуктарын жана кадыр-баркын сактоо үчүн телерадиоберүүлөрдү жөнгө сала алат. Мындай жөнгө салуу, анын ичинде лицензиялоо объективдүү жана кодулоосуз критерийлерге негизделген мыйзамда каралууга тийиш жана азчылыктардын тилинде берүүлөрдү чектебөөгө же чектөөлөргө алып келбөөгө тийиш.

10) Тилди өнүктүрүүгө көмөктөшүү

Телерадиоберүүлөрдө тилди пайдаланууну жөнгө салуу менен мамлекет айрым тилдерди пайдаланууну колдой алат. Бир же бир нече тилди колдоо чарасы башка тилдерди пайдаланууну чектөөгө алып келбеши керек. Мамлекет телерадиоберүүлөрдө тигил же бул тилди пайдаланууга тыюу сала албайт. Телерадиоберүүлөрдө тигил же бул тилди колдоо боюнча чаралар улуттук азчылыктарга таандык адамдардын укуктарын кысымга алууга тийиш эмес.

11) Жөнгө салуунун шайкеш өлчөмү

Талап кылуучу же тыюу салуучу ар кандай ченемдер легитимдүү максаттарды көздөөгө жана ал максаттарга шайкеш өлчөмдө болууга тийиш. Жөнгө салуунун шайкеш өлчөмүн аныктоодо ЖМКнын мүнөзүнө жана социалдык чөйрөнүн кеңири контекстине тиешелүү өзгөчөлүү факторлорду эске алуу керек. Ал факторлор төмөнкүлөрдү камтыйт:

- **Чаралардын мүнөзүн жана максаттарын**, анын ичинде пикирлерди эркин билдирүүнү, маданий жана тилдик ар түрдүүлүктү коргоо жана колдоо, маданий өзгөчөлүктү колдоо жана өнүктүрүү максатында берүүлөрдүн сапатына жана балансташуусуна көмөк көрсөтүү ыктымалдыгын.

- **Орун алган саясий, социалдык, диний контекст**, анын ичинде маданий жана тилдик ар түрдүүлүк, бийлик структурасы жана региондук мүнөздөрдү.
- Бардык деңгээлдеги (жалпы улуттук, региондук жана жергиликтүү) коомдук, жеке же четөлкөлүк **берүүлөрдүн санын, ар түрдүүлүгүн, географиясын, мүнөзүн, максатын жана берүү кызматынын жеткиликтүү тилин**. ЖМКны кабыл алуу боюнча аудиториянын финансылык чыгымдарын, кабыл алуу жана анын саны боюнча, ошондой эле берүүнүн сапаты боюнча техникалык мүмкүнчүлүктөрдү, анын ичинде берүүлөр торчосундагы ордун жана программанын тибин да көңүлгө алуу зарыл.
- **Катышкан аудиториянын укуктарын, керектөөлөрүн, каалоолорун жана мүнөзүн**, анын ичинде ар бир деңгээлде (жалпы улуттук, региондук жана жергиликтүү) сандык параметрлерди жана географиялык жыйнактуу жашоосун.

12) Котормо боюнча чектөөлөр

Азчылыктардын тилдериндеги берүүлөр котормо, кайталоо, синхрондуу которуу же субтитирлерди берүү боюнча өзгөчө жана пропорционалдуу эмес талаптарга дуушар болбоого тийиш.

13) Трансчегаралык берүү

Тикелей, ошондой эле кайталап көрсөтүү же ретрансляциялоо аркылуу трансчегаралык берүүлөрдү эркин кабыл алуу тилдик принцип боюнча чектелбөөгө тийиш.

Четөлкөлөрдүн телерадиоберүүлөрүнүн азчылыктардын тилиндеги берүүлөрүнүн жеткиликтүүлүгү мамлекеттин өлкөнүн ичинде ошол тилде берүүлөрдү өнүктүрүүгө көмөктөшүү боюнча милдеттенмесин жокко чыгарбайт, ошондой эле ошол тилде берүүлөрдүн убактысын кыскартууну актабайт.

IV. ТИЛДИК АЗЧЫЛЫКТАРДЫ КОЛДОО

14) Мамлекеттик колдоо

Мамлекет азчылыктардын тилдериндеги берүүлөрдү колдоого тийиш. Буга берүү жыштыктарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу, субсидиялоо, ошондой эле азчылыктардын тилинде берүүлөр үчүн кадрлардын потенциалын арттыруу жана даярдоо жолу менен жетишилет.

15) Берүүгө жеткиликтүүлүк

Мамлекет азчылыктардын тилинде берүүлөргө кыйла жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга, анын ичинде берүү жыштыгын, берүү торчосун бөлүштүрүү жана брүүчүлөрдү түзүү жана колдоо жолу менен камсыз кылууга тийиш. Ушуга байланыштуу улуттук азчылыктарга таандык адамдардын саны, географиялык жактан жана жыйнактуу жашашы, ошондой эле алардын керектөөлөрү жана таламдары эске алынууга тийиш.

Региондук же жергиликтүү деңгээлде азчылыктардын тилинде берүүлөрдүн жеткиликтүүлүгү азчылыктардын чаржайыт жашагандыгынан улам азчылыктардын тилинде программаларды жалпы улуттук берүүлөрдөн чыгарып салууну актабайт.

A. БЕРҮҮЛӨРДҮН ЖЫШТЫГЫ

- Лицензияларды берүүдө мамлекет азчылыктардын тилинде кеңири масштабда же жарым-жартылай берүү үчүн жыштыктарды бөлүү мүмкүнчүлүгүн карашы керек.
- Мамлекет эгерде колдо бар жыштыктардын саны боюнча техникалык чектөөлөр болсо; жана/же топтордо өздөрүнүн ЖМКсын күтүүгө жетиштүү каражаты жок болсо «ачык каналдарды» бөлүү мүмкүнчүлүгүн, б.а. берүүнүн бир зонасында

бир нече тилдик топтордун программаларын берүү үчүн бир эле жыштыкты пайдалануу мүмкүнчүлүгүн кароого тийиш.

Б. БЕРҮҮЧҮЛӨР

- Мамлекет азчылыктардын тилинде берүүлөрдү камсыз кылуу жагында мамлекеттик жана коомдук берүүчүлөргө тийиштүү талап коюуга тийиш.
- Мамлекет азчылыктардын тилинде берүүлөрдү жүргүзгөн жеке ЖМКларды колдоо максатында жагымдуу (финансылык же башка) шарттарды түзүү мүмкүнчүлүгүн кароого тийиш. Бул тендердин натыйжасы же арыз ээсинин сунушуна жооп боюнча лицензия ыйгаруу жолу менен жетишилет. Мамлекет азчылыктардын тилинде берүүлөрдү жүргүзгөн жеке ЖМКларды атаандаштык жөнүндө мыйзамдын талаптарынан бошотуп же аларды белгилүү администрациялык-бюрократиялык жол-жоболордон бошотуучу өзгөчө шарттарды түзө алат.
- Азчылыктардын тилинде берүүлөр жок болгон учурда мамлекет зарыл болгон учурда аларды түзүүгө жигердүү көмөктөшүүгө тийиш.

В. БЕРҮҮ ТӨРЧОСУ

Мамлекет азчылыктардын тилиндеги программаны эфирге чыгаруу үчүн бөлүнгөн убакыттын саны жана чыгуу мезгили улуттук азчылыктарга таандык адамдар жыйнактуу жашаган жердин географиясын жана санын чагылдырууну камсыз кылып жана алардын керектөөлөрү менен таламдарына ылайык келиши керек. Өз тилинде телерадиоберүүлөргө кыйла жеткилик- түүлүккө ээ болуу үчүн аз сандагы азчылыктар үчүн зарыл болгон программа- лардын эфирге чыгуу убактысынын минималдуу санына жана эфирге чыгуунун талаптагыдай мезгилине көңүл буруу зарыл. Бул максаттар лицензиялоо каражаты аркылуу, анын ичинде азчылыктардын тилиндеги программалардын эфирге чыгуу убактысынын узактыгын макулдашуу жолу менен жетишилет.

16) Коомдук финансылоо

Мамлекет азчылыктардын тилиндеги берүүлөргө финансылык колдоо көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн карашы керек. Бул тикелей субсидияларды берүү, жагымдуу финансылык жана салык шарттарын түзүү жана лицензия берүү же өзгөртүү үчүн белгилүү салыктарды төлөөдөн бошотуу жолу менен жетишилиши мүмкүн. Чыныгы теңчиликти камсыз кылуу азчылыктардын берүүчүлөрүнө (аз сандагы жамааттарда) жабдууларды жана финансылоону проценттик жагынан алардын санына ылайык келгидей көлөмдө берүүнү талап кылат.

Мамлекет азчылыктардын тилинде аудиовизуалдык эмгектерди чыгарууга жана таркатууга, анын ичинде финансылык жардам берүү жолу менен көмөктөшөт жана кубаттайт.

17) Потенциалды арттыруу жана кадрларды даярдоо

Мамлекет азчылыктардын тилинде берген ЖМК үчүн потенциалды арттыруу жана кадрларды даярдоого көмөк көрсөтүүгө тийиш. Буга өлкөнүн ичинде, ошондой эле четөлкөлөрдө азчылыктардын тилдериндеги материалдарды таркатууга техникалык колдоо көрсөтүү, жана азчылыктардын тилинде трансчегаралык берүүлөргө көмөк көрсөтүү жолу менен жетишилет. Андан тышкары мамлекет азчылыктардын тилинде берген ЖМКда иштөө үчүн кызматкерлерди окутууга жана даярдоого көмөк көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн кароого тийиш.

ТЕЛЕРАДИОБЕРҮҮЛӨРДӨ АЗЧЫЛЫКТАРДЫН ТИЛИН ПАЙДАЛАНУУ БОЮНЧА РЕКОМЕНДАЦИЯЛАРГА КАРАТА ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Бул тиркеме Рекомендациялар негизделген эң маанилүү эларалык стандарттардын кыскача баяндамасы болуп саналат.

I. НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТЕР

- 1) **Пикирлерди эркин билдирүүгө** болгон укук адам укугун эларалык коргоо режиминин уюткулу маселеси болуп саналат. Ал ар бир адамдын бийликтер тарабынан эч тоскоолсуз жана мамлекеттик чегараларга карабастан маалыматтарды жана идеяларды алууга жана таркатууга болгон укугун камтыйт. Ал 1948-жылдагы адам укугунун Жалпы декларациясынын (ВДПЧ) 19-статьясында, 1966-жылдагы жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эларалык пакттын (МПГПП) 19-статьясында, 1950-жылдагы адамдын укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо жөнүндө Европа конвенциясынын (ЕКПЧ) 10-статьясында чагылдырылган. Мисалы, МПГППнын 19-статьясынын 2- жана 3- бөлүктөрүндө төмөнкүлөр көрсөтүлгөн:
  2. Ар бир адам өз пикирин эркин билдирүүгө укуктуу, ал укук мамлекеттик чегараларга карабастан ар кандай маалыматтарды жана идеяларды издөө, алуу жана таркатуу, өзүнүн каалоосу боюнча оозеки, жазуу жүзүндө же басылмалар же көркөм чагылдыруу же башка ыкмалар менен билдирүү эркиндигин камтыйт.
  3. The Ушул статьянын 2-пунктунда каралган укуктарды пайдалануу өзгөчө милдеттенмелерди жана өзгөчө жоопкерчиликти жүктөйт. Демек, ал кээ бир чектөөлөр менен коштолушу мүмкүн, алар мыйзам менен

белгилениши керек жана төмөнкүлөр үчүн зарыл болуп саналат:

- (a) башка адамдардын укуктарын жана беделин урматтоо үчүн;
- (b) мамлекеттик коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын денсоолугун же адеп-ахлагын коргоо үчүн.

МПППнын жоболорун аткарууга көзөмөлдүк кылуу үчүн түзүлгөн адам укугу боюнча ООНдун комитети №10 Жалпы комментарийде (1983) 19-статья- да бекемделген пикирлерди эркин билдирүү укуктары ар кандай маалыматтарды жана идеяларды издөө жана алуу укугун гана камтыбастан, ошондой эле ал укукту ар кандай каражаттар менен жүзөгө ашырууну да карай тургандыгын түшүндүрүп берди. ЕКПЧга келсек, адам укуктары боюнча Европа соту *Австрияга каршы Обершилк ишинде* (1991-жылдын 22-майындагы токтом, А сериясы, №204, 57-параграф) жана *Швейцарияга каршы Аутоотроник АГ ишинде* (1990-жылдын 22-майындагы токтом, А сериясы, №178, 47-параграф) 10-статьяда билдирилген идеялар менен маалыматтардын маңызын гана эмес, ошондой эле аларды билдирүү формасын да коргой тургандыгын аныктаган. СБСЕ/ОБСЕнин чегинде 1990-жылдагы СБСЕнин адамдык өлчөө боюнча Конференциянын Копенгаген кеңешмесинин документтеринде (Копенгаген документи, 9.1-параграф) 1991-жылдагы СБСЕге катышкан мамлекеттердин маданий мурастары жөнүндө Краков симпозиумунун документтеринде (Краков документи, 6.1-параграф) ынанымдарды эркин билдирүү укугу ырасталган. Копенгаген документине ылайык улуттук азчылыктарга таандык адамдар жеке жана коомдук турмушта эне тилинен эркин пайдалануу (32.1-параграф), ошондой эле маалыматтарды таркатуу, аларга ээ болуу жана өз эне тилинде маалыматтарды алмашуу (32.5-параграф) укугуна ээ.

Хандисайд Бириккен Королдукка каршы ишинде (1976-жылдын 7-декабры, А сериясы, № 24, 49-параграф) адам укуктары боюнча Европа соту ЕКПЧнын 10-статьясын андан ары чечмелеген: «Сөз эркиндиги [демократия- луу] коомдун башкы түркүктөрүнүн бири жана анын прогрессинин жана ар бир адамдын өзүн көрсөтө алышынын негизги шарты болуп саналат. 10-статьянын 2-бөлүгүнүн (10-2-статья) талаптарын

сактоодо ал коом тарабынан жакшы кабыл алынып же зыянсыз жана көңүл бурууга арзыбай турган нерсе катары кабылданган «маалыматтарга» жана «идеяларга» карата гана эмес, ошондой эле мамлекетте же калктын кайсы-бир бөлүгүндө мазактоону, шалдыратуу же тынчсызданууну пайда кыла турган маалыматтар менен идеяларга карата да колдонулат. «Демократиялык коом» эч жашай албай турган плюрализм, сабырдуулук жана ачыктык дал ошону талап кылат. Башкалардан тышкары бул ушул чөйрөдө колдонулган «формалдуулук», «шарт», «чектөөлөр» же «жазалоо» мыйзам менен көздөлгөн максаттарга барабар келиши керек».

- 2) Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эларалык пактынын 1966 (МПЭСКИП) 15(а)-статьясына ылайык мүчө-мамлекеттер ар бир адамдын маданий турмушка катышуу укугун коргошот. МПГППнын 27-статьясы улуттук азчылыктарга таандык адамдардын укуктарын, анын ичинде өз маданиятын, ошондой эле топтун башка мүчөлөрү менен бирдикте өз эне тилин пайдалануу укугун коргойт. **Маданий жана тилдик ар түрдүүлүктү** чагыл-дырган телерадиоберүүдөгү плюрализмди коргоо жана сактоо пикирлерди эркин билдирүүгө болгон укуктун зарыл компоненти болуп саналат. 2001-жылдагы маданий ар түрдүүлүк жөнүндө ЮНЕСКОнун Жалпы декларация-сынын 2-статьясына ылайык маданий плюрализмди камсыз кылууга багытталган саясат реалдуу маданий ар түрдүүлүктү чагылдырат. Декларациянын 6-статьясында маданий ар түрдүүлүк кепилденген, анын ичинде пикирлерди эркин билдирүүнү, маалымдоо каражаттарындагы плюрализмди жана көп тилдүүлүктү камсыз кылуу жолу менен кепилденген. *Информационсферайнс Лентиа жана башкалар Австрияга каршы ишинде* (1993-жылдын 24-ноябры, А сериясы, № 276), адам укуктары боюнча Европа соту пикирлерди эркин билдирүү үчүн плюрализмдин маанисин баса белгилеген. Ошол эле иште Сот (38-параграфта) жалпы кызыкчылык туудурган маалыматтарды жана идеяларды алууга болгон коомчулуктун укугу «эң жогорку кепили болуп мамлекет чыгып жаткан плюрализмсиз ийгиликтүү ишке ашырылбай тургандыгын белгилеген. Бул программа кеңири аудиторияга ээ маалыматтын аудиовизуалдык каражаттарына карата эки эсе адилеттүү». Ушундай эле мааниде 1994-жылдагы улуттук азчылыктарды коргоо

жөнүндө Европа кеңешинин Алкактык конвенциясынын (Алкактык конвенция) 9(4)-статьясы мүчө-мамлекеттерден «улуттук азчылыктарга тиешелүү адамдардын сабырдуулукту кубаттоо жана маданий плюрализмди камсыз кылуу максатында маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу үчүн талаптагыдай чараларды көрүүнү» талап кылат.

Трансчегаралык телекөрсөтүү жөнүндө 1989-жылдагы Европа конвенциясынын (ЕКТТ) (2002-жылдагы өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен) 10-статьясына ылайык кошумча иретинде мүчө-мамлекеттер **ЖМКда плюрализмди** коркунуч алдына койбоо үчүн күч-аракеттерди көрүүлөрү керек. 1982-жылы Европа Кеңешинин Министрлер кабинети тарабынан кабыл алынган пикирлерди жана маалыматтарды эркин билдирүү жөнүндө декларация II(d)-статьясында «ар түрдүү идеяларды жана пикирлерди чагылдырууга мүмкүнчүлүк берген көзкарандысыз жана автономиялуу маалымат каражаттарынын кеңири чөйрөсүнүн орун алышына» жетишүү максатын коёт. ОБСЕге катышка-мамлекеттердин Краков документинин 6.2-параграфында мамлекеттик эмес телерадиоберүүлөрдүн ар түрдүүлүгү «плюрализмди камсыз кылууга жана көркөм жана маданий чыгармалардын эркиндигине көмөк көрсөтө» тургандыгына ынаным билдирилген.

- 3) Улуттук азчылыктарга тиешелүү адамдардын тилдик (же башка) **өзалдынчалуулугун** коргоо боюнча мамлекеттин милдети бир катар эларалык-укуктук документтерде жана адам укугу боюнча Европа сотунун соттук тажрыйбасында бекемделген. 1992-жылдагы улуттук же этностук, диний жана тилдик азчылыктарга таандык адамдардын укуктары жөнүндө ООНдун Декларациясынын 1-статьясы өзгөчө релеванттуу болуп саналат (Азчылыктар боюнча ООНдун Декларациясы).

1. Мамлекет өз аймактарында улуттук же этностук, маданий, диний жана тилдик азчылыктарга таандык адамдардын жашоосун жана өзалдынчалуулугун коргойт жана андай өзалдынчалуулукту өнүктүрүү үчүн шарт түзүүнү кубаттайт.

2. Мамлекет ал максаттарга жетишүү үчүн талаптагыдай мыйзамдык жана башка чараларды кабыл алат.

Андан ары 4(2)-статьяда «мамлекет азчылыктарга таандык адамдарга конкреттүү иш-аракет улуттук мыйзамдарды бузуу менен жасалып жана эларалык ченемдерге карама-каршы келгенден тышкары учурларда өздөрүнүн өзгөчөлүктөрүн билдирүү жана өз маданиятын, тилин, динин, салтын жана үрп-адатын өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берген жагымдуу шарт түзүү үчүн чараларды көрүшүн» карайт. 1989-жылдагы балдардын укугу жөнүндө ООНдун Конвенциясынын 17(а)-статьясы мүчө-мамлекеттерден билим берүү, анын ичинде 29-статьяда белгиленгендей, балдарды маданий өзгөчөлүктөрдү жана тилди урматтоого тарбиялоо жагындагы Конвенциянын максаттарына ылайык «маалыматтарды жана материалдарды таркаткан жалпыга маалымдоо каражаттарын кубаттоону» талап кылат. Алкактык конвенция бул жоболорду кайталайт. Алкактык конвенциянын преамбуласында плюралисттик жана чыныгы демократиялык коом улуттук азчылыктарга таандык ар кандай адамдардын тилдик өзгөчөлүктөрүн гана урматтабастан, ошондой эле «мындай өзгөчөлүктөрдү билдирүү, сактоо жана өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берген тийиштүү шартты түзө тургандыгы» да билдирилген. Ушул эле документтин 5(1)-статьясы тараптарды улуттук азчылыктарга таандык адамдарды «өздөрүнүн өзалдынчалуулугунун негизги элементтерин», анын ичинде алардын тилин сактап калуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу үчүн милдеттендирет. 1986-1989-жылдардагы андан аркы кадамдардын чегинде Европадагы коопсуздук жана кызматташтык боюнча Кеңешменин Вена жолугушуусунун 1989-жылдагы Жыйынтыктоочу документине (Вена документи, Принциптер, 19-параграф), Копенгаген документине (32 жана 33-параграфтар), жана 1991-жылдагы Женевадагы улуттук азчылыктардын маселеси боюнча СБСЕнин эксперттеринин Кеңешмесинин Докладына (Женева документи, III жана VII бөлүктөр) ылайык ОБСЕге катышкан мамлекеттер улуттук азчылыктарга таандык адамдардын өзалдынчалуулугун, анын ичинде тилдик өзалдынчалуулугун коргоо боюнча милдеттенме алышты.

- 4) **Кодулоого**, анын ичинде тилдик белгиси боюнча кодулоого тыюу салуу эларалык гуманитардык укуктун негизги принциби болуп саналат. Кодулоого тыюу салууну тикелей белгилеген эларалык-укуктук документтер төмөнкүлөрдү камтыйт: ВДПЧ (2-статья); МПГПП (2(1)-жана 26-статьялар); МПЭСКП (2(2)-статья); азчылыктар боюнча ООНдун Декларациясы (2(1)-статья); ЕКПЧ (12-протоколдун 14- жана 1-статьясы) жана негизги укуктар жөнүндө Европа Союзунун Хартиясы 2000 (21-статья). Ушундай эле милдеттенмелерди ОБСЕнин башка документтеринен: 1975-жылдагы Хельсинкидеги корутунду актысынан (VII принцип) жана Вена документинен (Принциптер, 13.7-параграф) табууга болот, ошол эле учурда Копенгаген документи «ар кандай кодулоолорго» таптакыр тыюу салат (5.9-параграф).

Кодулобоо принциби **иш жүзүндөгү теңчиликти** камсыз кылуу үчүн ар кандай абалда турган адамдарга ар башкача мамиле кылуу милдетин өзүнө алат. Вена документинин 19-параграфы (Принциптер бөлүгүндө), мисалы, ОБСЕге катышкан-мамлекеттерди улуттук азчылыктарга таандык адамдардын «толук теңдигин» камсыз кылууга милдеттендирет. Мамиле кылуу режими кодулоочу болбошу үчүн ал негиздүү жана объективдүү критерийлерге негизденүүгө, мамиле кылуунун дифференцирленген режими менен көздөлгөн максаттын ортосундагы акыл-эстүү теңдештикти жана мыйзамдуу максатты көздөөгө тийиш. Бул принцип адамдын укугу боюнча ООНдун Комитети тарабынан анын 18-жалпы тартиптеги Эскертүүлөрүндө (1989) жана адамдын укугу боюнча Европа соту тарабынан, атап айтканда, *Бельгиядагы тилдер жөнүндө Иш* боюнча тил эрежелерине байланыштуу негизги чечиминде талкуулайт (1968-жылдын 23-июлундагы токтом, А сериясы, №6).

Кодулобоо принциби улуттук азчылыктарга таандык адамдардын иш жүзүндөгү теңдигин орнотууну тездетүүгө багытталган **атайын жана айдан ачык чараларды** пайдаланууну камтыйт. Бул концепция 1965-жылдагы расалык кодулоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Эларалык конвенциянын 1(4)- жана 2(2)-статьяларында жана 1979-жылдагы аялдарга каршы кодулоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө

Конвенциянын 3- жана 4-статьяларында каралган. Копенгаген документинин 31-параграфында ОБСЕге катышкан-мамлекеттер өздөрүнө «зарыл болгон учурда улуттук азчылыктарга таандык адамдарга адам укуктарын жана негизги эркиндиктер- ди жүзөгө ашырууда жана алардан пайдаланууда башка жарандар менен бирдей тең укуктарды кепилдөө максатында атайын чараларды көрүү» милдеттенмесин алышат. Азчылыктар боюнча ООНдун Декларациясынын 4(1)-статьясында ушундай эле жобо камтылган б.а. мамлекеттер «зарыл болгон учурда улуттук азчылыктарга таандык адамдар эч кандай кодулоосуз жана мыйзам алдында толук теңчиликтин негизинде өздөрүнүн адамдык укуктарын жана негизги эркиндиктерин толук өлчөмүндө жана натыйжалуу камсыз кылышы үчүн зарыл чараларды көрүүгө» милдеттенишет. Алкактык конвенциянын 4(2)-статьясы да тараптардан улуттук азчылыктарга таандык адамдардын өзгөчө абалын талаптагыдай эске алуу менен алардын толук жана анык теңдигин кубаттоо үчүн талаптагыдай чараларды көрүүнү талап кылат. 1992-жылдагы региондук тилдердин жана азчылыктардын тилдеринин Европа хартиясынын (тилдердин Европа хартиясы) 7(2)-статьясында азчылыктардын тилдеринин теңдигин белгилөөгө көмөк көрсөтүүчү чаралар кодулоочу катары каралууга тийиш эмес экендигин ачык эле көрсөтүлгөн.

II. САЯСАТ

- 5) ОБСЕге катышкан-мамлекеттер улуттук азчылыктарга таандык адамдардын тил жана башкача өзгөчөлүктөрүн коргоо, өз аймагында аларды кубаттоо боюнча **шарттарды түзүү** боюнча (Копенгаген документи, 33-параграф) милдеттенмелерди алышкан. Алкактык конвенциянын 5(1)-статьясында бирдей милдеттенмелер камтылган. Алкактык конвенциянын 9(4)-статьясы тараптардан «улуттук азчылыктарга таандык адамдардын сабырдуулукту кубаттоо жана маданий плюрализмди камсыз кылуу максатында маалымат каражаттарына жеткиликтүүлүгүн жеңилдетүү үчүн талаптагыдай чараларды» кабыл алышын талап кылат. Тилдердин Европа хартиясынын 7(1)-статьясы тараптардан «өзүнүн саясий, мыйзам чыгаруу жана

практикалык ишин» «региондук тилдерди жана азчылыктардын тилдерин сактап калуу максатында аларды колдоо боюнча чечкиндүү аракеттердин зарылдыгына» негизденүү менен жүргүзүүнү жана «коомдук жана жеке турмушта региондук тилдерди жана азчылыктардын тилдерин оозеки [...] пайдаланууга көмөк көрсөтүүнү жана/же кубаттоону» талап кылат. 7(3)-статьяда тараптар «өлкөлөрдүн бардык тилдик топторунун ортосундагы өзара түшүнүшүүнү чындоодо жалпыга маалымдоо каражаттарын кубаттоого» милдеттенме алышат. Балдардын укуктары жөнүндө Конвенциянын 17(d)-статьясы «катышкан-мамлекеттер улуттук азчылыктардын кайсы бир тобуна же түпкү калкка таандык балдардын тилдик муктаждыктарына өзгөчө көңүл бурууда жалпыга маалымдоо каражаттарын кубаттоону» карайт.

ОБСЕге катышкан-мамлекеттер улуттук азчылыктарга таандык адамдар – мамлекеттик турмушка, экономикалык ишке жана коомду өнүктүрүүгө натыйжалуу катышуусуна бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү боюнча милдеттенмелерди өзүнө алган (Женева документинин IV бөлүгү). Алкактык конвенциянын 15-статьясы «Тараптар улуттук азчылыктарга таандык адамдардын маданий, коомдук жана экономикалык турмушка натыйжалуу катышуусу, ошондой эле өзгөчө алардын турмушуна тиешелүү мамлекеттик иштерди жүргүзүшү үчүн зарыл шарттарды түзө тургандыгын» белгилейт. Копенгаген документинин 33-параграфында ОБСЕге катышкан-мамлекеттер чараларды көрүүдө, анын ичинде улуттук азчылыктардын тилдик өзалдынчалуулугун сактоо жана «ар бир мамлекеттин чечимдерди кабыл алуу жол-жоболоруна ылайык андай азчылыктардын уюмдары же ассоциациялары менен карым-катнашты кошуп алганда талаптагыдай консультацияларды» өткөрүү жагында өзүнө милдеттенме алышкан. Женева документинин III бөлүгүндө ОБСЕге катышкан-мамлекеттер улуттук азчылыктарга таандык адамдардын же алардын өкүлдөрүнүн директивалык же консультациялык органдардын ишине талаптагыдай демократиялуу катышуусу мамлекеттик иштерге натыйжалуу катышуунун маанилүү элементи болуп саналат. Тилдердин Европа хартиясынын 11(3)-статьясына ылайык катышкан-мамлекеттер ушундай абалды сактап калууга милдеттенме алышат, анда

азчылыктардын тилинен пайдаланган адамдардын таламдары телерадиоберүүлөрдү жөнгө салган органдардын өзгөчө көңүл буруусуна алынат.

- 6) **Көзкарандысыз жөнгө салуу органдарына** болгон зарылдык демократия жана акыйкат башкаруу принциптеринен жана эларалык мыкты тажрыйбадан улам келип чыгат. Европа Кеңешинин министрлер Комитетинин жалпыга маалымдоо каражаттарында плюрализмге дем берүү боюнча чараларга тиешелүү катышкан-мамлекеттердин № R99(1)-рекомендациясы «жеке берүүчүлөргө лицензия берүү үчүн жооп берген улуттук органдар өз ишин аткарууда жалпыга маалымдоо каражаттарында плюрализмге дем берүүгө өзгөчө көңүл бурууга тийиш экендигин» белгилейт (Тиркеме, 1-пункт «Менчикти жөнгө салуу: берүү жана басмасөз»). Андан тагыраак 1998-жылдагы тил жагында улуттук азчылыктардын укуктары жөнүндө Осло рекомендациясында берилген, 10-Рекомендацияда «программалардын мазмунуна жана багытына көз салып туруучу» коомдук маалымдоо каражаттарынын редакциялык кеңештери «көзкарандысыз болуп жана кызматта көзкарандысыз абалда турган улуттук азчылыктардын өкүлдөрүн кошууга тийиш экендигин» карайт.
- 7) Европа Кеңешинин министрлер Комитетинин № R (96) 10-рекомендациясында катышкан-мамлекеттер коомдук берүүлөрдүн көзкарандысыздыгына кепилдик берүү жагындагы **коомдук берүүлөрдүн ролу** «маалыматтык, билим берүү, маданият жана оюн-зоок компоненттеринен турган жалпы берүү кызматынын базасын түзүү жолу менен бардык улуттук жана региондук деңгээлде жеткиликтүү болгон плюрализмдин олуттук фактору катары» баса белгиленет. Сапаттуу жана балансташкан программаны камсыз кылууда коомдук берүүлөрдүн ролу адам укуктары боюнча Европа сотунда, атап айтканда *Лентиа ишинде* (33-параграф) баса көрсөтүлгөн. Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)-статьясында «мамлекеттик кызматтын функциясын» аткарган берүүчүлөр азчылыктардын тилинде сүйлөгөн адамдардын керектөөлөрүн камсыз кылууга тийиш экендиги ачык эле айтылган. Европа Кеңешинин

министрлер Комитетинин 9 (2003)-рекомендациясында катышкан-мамлекет-тер цифралык берүүнүн демократиялык жана социалдык салымына дем берүү боюнча чараларга тиешелүү демократиялык коомдо коомдук берүүчүлөрдүн ролу «демократиялык коомдун саясий, укуктук жана социалдык структурасынын негизинде, атап айтканда, адам укугун, маданий жана саясий плюрализмди урматтоону» колдоодо жаткандыгын баса белгилейт.

А Европа Кеңешинин министрлер Комитетине ылайык «коомдук берүүчүлөргө сабырдуулук жана түшүнүүчүлүк маданиятын өнүктүрүү боюнча өзгөчө милдет жүктөлгөн учурда чыдамсыздыкка каршы күрөшүүгө боло турган кырдаалды түзүүдө телерадиоберүү кубаттуу күч болуп саналат» (Европа Кеңешинин министрлер Комитетине мүчө-мамлекеттердин жалпыга маалымдоо каражаттары жана чыдамдуулук кырдаалын өнүктүрүү жөнүндөгү № R (97) 21-Рекомендациясына тиркеме, 5-пункту). Мүчө-мамлекеттердин жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологиялар жагындагы коомдук кызмат көрсөтүүнүн универсалдуу системасы жөнүндө № R (99) 14-Рекомендациясында министрлер Комитети жаңы коммуникациялык жана маалыматтык кызматтарды пайдалануучулардын пайдасында мамлекет үчүн бийлик менен жеке сектордун ортосундагы кызматташтыктын синергиялык натыйжасын көрсөткөн.

- 8) Алкактык конвенциянын 9(3)-статьясы улуттук азчылыктарга таандык адамдарга өз тилинде телекөрсөтүү жана радио уктуруу түзүүгө жана пайдаланууга мүмкүнчүлүккө кепилдик кылат. Тилдердин Европа хартиясынын 11-статьясы тилдик азчылыктарга ушундай мүмкүнчүлүктөрдү жүзөгө ашыруу үчүн мамлекет жүргүзө турган саясаттардын варианттарын санап берет.

III. ЖӨНГӨ САЛУУ

- 9) Телерадиоберүүнү жөнгө салуу ушул Рекомендацияларда баяндалган жалпы принциптерге, анын ичинде пикирлерди эркин билдирүү, азчылыктар-дын тилинде телерадиоберүү аркылуу маданий жана тилдик

ар түрдүүлүктү коргоо жана кодулоого негизделбеген тилдин өзалдынчалуулукту коргоо принциптерине **негизделет**. Пикирлерди эркин билдирүү укугун бузган жөнгө салуу МПГПНын 19(3)-статьясына жана ЕКПЧнын 10(2)-статьясына туш келет, ал андай эркиндиктерди жүзөгө ашыруу «мыйзамда каралган жана демократиялуу коомдо улуттук коопсуздуктун, аймактык бүтүндүктүн же коомдук тартиптин таламында, тартипсиздиктерди жана кылмыштуулукту болтурбоо максатында, денсоолукту жана адеп-ахлакты коргоо, башка адамдардын беделин жана укуктарын коргоо, жашыруун алынган маалымат -тарды ачыкка чыгарууну болтурбоо же сот адилеттигинин кадыр-баркын жана калыстыгын камсыз кылуу үчүн зарыл болгондон» тышкары учурларда чектелиши мүмкүн эмес экендигин карайт.

ЕКПЧнын 10(1)-статьясына ылайык лицензия берүү ЖМКны жөнгө салуунун мүмкүн болуучу ыкмасы болуп саналат. Пикирлерди эркин билдирүү жана улуттук азчылыктардын ЖМКга ээ болуу укугуна келсек, Алкактык конвенциянын 9(2)-статьясы катышкан-мамлекеттер «эч кандай кодулоосуз жана объективдүү критерийлердин негизинде радио уктуруу, телекөрсөтүү же кинематография ишканалары үчүн лицензияларды» киргизүүгө укуктуу экендигин белгилейт. ОБСЕнин Краков документинде (6.1-параграф), ошондой эле Женева кеңешмесинин Докладында (VII бөлүк), катышкан-мамлекеттер өздөрүнө телерадиоберүүлөрдү мыйзамдын негизинде жана эларалык стандарттарга ылайык жөнгө салуу милдеттенмесин алышкан.

- 10) ОБСЕге катышкан-мамлекеттер улуттук азчылыктарга таандык адамдардын «өз эне тилинде маалыматтарды таркатууга, ага ээ болууга жана аны менен алмашууга» болгон укуктарын тааныйт (Вена документи, Гуманитардык жана башка жактардагы кызматташтык, Маалымат, 45-параграф, Копенгаген документи, 32.5-параграф). **Лицензия берүү жана жөнгө салуунун башка түрлөрү** ал укукту жүзөгө ашырууга тоскоол болбоого тийиш. Адам укуктары боюнча Европа комиссиясы *Ферайн Альтернатифс Локальрадио Берн Швейцарияга каршы Иште* (1986-жылдын 16-октябры. № 10746/84 чыгыш арыз) юридикалык жол

берилгендик боюнча өзүнүн чечиминде *Хандисайддын Иши* боюнча токтомду келтирүү менен лицензия берүү системасы плюрализм талабын, чыдамдуулукту жана кеңири ой-өрүшүн урматтоого тийиш деген. Комиссия буга телерадиоберүү тили жагындагы маселе да кире тургандыгын түшүндүрүп берди:

[...]Белгилүү жагдайларда берүүлөргө лицензия берүүдөн баш тартуу [Европа] Конвенциясынын 14-статьясына ылайык 10-статьядагы маселелерди жаратышы мүмкүн. Мисалы, андай маселелер, эгерде лицензия берүүдөн баш тартуу ошол жердеги калктын кыйла бөлүгүн өз эне тилиндеги берүүлөрдөн ажыратууга алып келгенде, пайда болот.

Жеке ЖМКларга токтолсок, Европа Кеңешинин Парламенттик Ассамблеясы Совета Европы 1589 (2003)-рекомендациянын европанын жалпыга маалымдоо каражаттарында эркин пикир билдирүү жана маалыматтар жөнүндөгү 17(vi)-параграфында катышкан-мамлекеттерди «азчылыктардын тилинде берүүлөрдү жүргүзгөн жеке ЖМКларды түзүүгө жана алардын иштешине чек коюуну алып салууга» чакырган.

- 11) **Ар кандай жөнгө салуулардын теңдеш өлчөмүнө** карата адамдын укуктары боюнча Европа соту ЕКПЧнын 10-статьясы берүүлөрдү жөнгө салуу мыйзамдуу максатты көздөшүн жана бул ал максаттарга шайкеш өлчөмдө болушун талап кылгандыгын бир нече жолу билдирген.

Лентиа Иши боюнча токтомдун 32-параграфында Сот техникалык лицензиялоого кошумча иретинде талаптагыдай лицензиялоонун төмөнкүдөй критерийлерин санап өттү, ага: «болжолдуу станциянын мүнөзү жана максаттары, анын улуттук, региондук же жергиликтүү деңгээлдеги потенциалдуу аудиториясы, конкреттүү аудиториянын укуктарын камсыз кылуу жана керектөөлөрүн канааттардыруу, ошондой эле эларалык келишимдерден келип чыккан милдеттенмелерди аткаруу» кирет. *Теле 1 Приватфернзегезельшафт МБХ Австрияга каршы Иш* боюнча өз чечиминде (2000-жылдын 21-сентябры, чыгыш арыз №32240/96 39-40-параграфтар) Сот **фокустук аудиториянын өлчөмү жана**

анын альтернативдүү теле жана радио берүүлөргө (мисалы, кабелдик телекөрсөтүү) **жетүү мүмкүнчүлүгү** чектөөлөрдүн өлчөмдөрүн аныктоодо олуттуу фактор болуп санала тургандыгын белгиледи. *Ферайн Альтернатифс ишинде*, Комиссия «маданий жана лингвисттик плюрализм өрөөндүү жана тоолуу региондордун ортосундагы барабардык жана баланстуу федеративдүү саясат сыяктуу» саясий жагдайларды аныктады.

- 12) Аудиовизуалдык иштерди азчылыктардын тилине жана азчылыктардын тилинен **каторуу, кайталап каторуу, удаалаш каторуу жана субтитрлер менен камсыз кылуу** маселесин жөнгө салуу пикирлерди эркин билдирүү укугуна карма-каршы келбөөгө, азчылыктарды коргоо боюнча эларалык милдеттенмелерди аткарууга көмөк көрсөтүүгө, ошондой эле улуттук азчылыктарга таандык адамдар менен мамлекеттеги калктын негизги топторунун ортосунда түшүнүшүүгө, чыдамдуулукка жана достукка көмөк көрсөтүүгө тийиш. Жөнгө салуу азчылыктардын тилинде берүүлөрдү жүргүзүүгө же берүүлөрдү кабыл алууга тоскоолдук кылбоого тийиш. Тилдердин Европа хартиясынын 12-статьясы катышкан-мамлекеттерден каторуу, кайталап каторуу, удаалаш каторуу жана субтитрлерди пайдаланууну кеңейтүү жолу менен региондук тилдерде же азчылыктардын тилдериндеги чыгармаларга ээ болууну өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүүгө, зарыл болгон учурда котормолорду жана терминологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүүнү финансылоого көмөк көрсөтүүнү талап кылат.
- 13) МПГПП жана ЕКПЧ «мамлекеттик чегараларга карабастан» пикирлерди эркин билдирүүгө кепилдик беришет. **Трансчегаралык берүүлөрдү эркин кабыл алуу** улуттук азчылыктарга таандык адамдардын Алкактык конвенциянын 17-статьясында, ошондой эле Копенгаген документинин 32.4-параграфында айтылгандай, трансчегаралык эркин жана тынчтык карым-катнаштарын, өзгөчө, алар жалпы этностук, маданий, тилдик же диний мурастарды бөлүшкөн адамдар менен катнаштарын орнотууга жана колдоого болгон укугунун аспекти болуп саналат.

ЕКТТтин 4-статьясы катышкан-мамлекеттер «ушул Конвенциянын жоболоруна тийиштүү программаларды эркин кабыл алууну камсыз кылып жана өз аймагына алып уктурууга чек койбой тургандыгын» карайт. Тилдердин Европа хартиясынын 11(2)-статьясына кошумча жөнгө салууга уруксат кылуу «катышуучулар коңшу өлкөлөрдөн радио жана теле берүүлөрдү региондук тил же азчылыктардын тили менен бирдей же ага жакын тилде тикелей эркин алып уктурууну жана ошол тилде коңшу өлкөлөрдөн радио жана теле берүүлөрдү тоскоолсуз алып берүүгө кепилдик кылууга милдеттенише тургандыгын» белгилейт.

Акырында, трансчегаралык берүү мамлекеттерди өлкөнүн ичинде программаларды чыгарууга көмөк көрсөтүү милдетинен бошотпой тургандыгынын принциби Алкактык конвенциянын 9-статьясынан келип чыгат. Алкактык конвенция боюнча Консультациялык комитеттин пикири боюнча «коңшу мамлекеттердин программаларынын жеткиликтүүлүгү [...] улуттук азчылыктарга тиешелүү ички мамлекеттик маселелер боюнча программаларды жана азчылыктардын тилдериндеги программаларды камсыз кылуу зарылчылыгын жокко чыгарбайт» (2002-жылдагы Албания боюнча корутунду, 50-параграф). Андан да Осло рекомендациясынын 11-статьясында «четөлкөлөрдөн маалыматтарды алуу мыйзам менен чектелүүгө тийиш эмес. Мындай жеткиликтүүлүк азчылыктар жашаган жерде коом тарабынан финансыланган мамлекеттик жалпыга маалымдоо каражаттарына бөлүнгөн берүү убактысын азайышын актоого тийиш эмес» экендиги көрсөтүлгөн.

IV. ТИЛДИК АЗЧЫЛЫКТАРДЫ КОЛДОО

- 14) Мамлекет азчылыктардын тилдеринде берүүлөрдү колдоого тийиш деген принцип бир катар эларалык-укуктук документтерде чагылдырылган. МПГППнын 27-статьясына ылайык катышкан-мамлекеттер азчылыктардын укуктарын натыйжалуу жүргүзүүнү камсыз кылууга жана улуттук азчылык- тарга таандык адамдардын өз маданиятын жана тилин пайдаланууга жана өнүктүрүүгө болгон укуктарын коргоо үчүн зарыл боло турган дурус чараларды көрүүгө милдеттүү. ООНдун азчылыктар

Боюнча Декларация- сынын 4(1)-статьясында азчылыктарга таандык адамдар адамдын бардык укуктарын натыйжалуу жүргүзө алышы үчүн «мамлекет бардык зарыл чараларды көрүшүн» карайт. Алкактык конвенциянын 6(1)-статьясында тараптар «кайсы тилге таандык экендигине карабастан» бардык адамдардын ортосундагы «өзара урматташууга, өзара түшүнүшүүгө жана кызматташууга» көмөк көрсөтүүгө, анын ичинде маалымдоо каражаттары аркылуу көмөк көрсөтүүгө тийиш экендигин белгилейт. Тилдердин Европа хартиясынын 7(1)(с)-статьясында тараптар «региондук тилдерди же азчылыктардын тилдерин сактап калуу максатында аларды колдоо боюнча чечкиндүү аракеттердин зарылдыгы» жөнүндө макулдашууну карайт. ЕКТТтин 10(3)-статьясына ылайык катышкан-мамлекеттер «Европа программаларын чыгарууну, өзгөчө аудиовизуалдык потенциалы төмөн же тил жагынан чектелген райондордо чыгарууну өнүктүрүүнү колдоо үчүн телеберүүчүлөрдү кодулабастан кыйла ылайыктуу каражаттарды жана жол-жоболорду биргелешип издеп табууга милдеттенишет». Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)(а, в жана с)-статьясы мамлекеттерден региондук тилдерде же азчылыктардын тилдеринде радиостанцияларды жана теле каналдарын түзүүнү камсыз кылууну, кубаттоону жана көмөк көрсөтүүнү талап кылат. Андан да тилдердин Европа хартиясынын 11(1)(d)-статьясы катышкан-мамлекеттерди «региондук тилдерде же азчылыктардын тилдеринде аудио жана аудиовизуалдык продукцияларды чыгарууну кубаттоого жана/же көмөк көрсөтүүгө» милдеттендирет.

Ошентип, эларалык-укуктук документтер азчылыктардын тилдеринде берүүлөргө жеткиликтүүлүктүн маанисин камсыз кылуу зарылчылыгын тике эле көрсөткөн. Мисалы, Алкактык конвенция, 9(4)-статьясында «өздөрүнүн укуктук системаларынын чегинде Тараптар улуттук азчылыктарга таандык адамдардын маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүгүн жеңилдетүү үчүн талаптагыдай чараларды көрүшөт». 9(1)-статья маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүк жагында улуттук азчылыктарга таандык адамдарды кодул- оого тыюу салат. Тилдердин Европа хартиясынын 12(1)(а)-статьясында катышкан-мамлекеттерди

«региондук тилдерде же азчылыктардын тилдер- индеги чыгармаларга жетишүүнүн ар кандай каражаттарын өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүүгө» милдеттендирет.

- 15) Азчылыктардын тилдеринде берүүлөргө кыйла жетиктиктүүлүктү камсыз кылууда мамлекет улуттук азчылыктарга таандык адамдардын **саны, топтошуусу жана жайгашуусу**, ошондой эле алардын **керектөөлөрү жана таламдары** эске алынууга тийиш экендигинин талабы мамлекеттерге чыныгы жана бирдей жеткиликтүүлүктү жүзөгө ашырууга көмөк көрсөтүүгө багытталган. Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)-статьясы ЖМК жагындагы саясат «ар бир тилдин абалына ылайык» иштелип чыгууга тийиш экендигин карайт. Улуттук азчылыктардын укуктары жөнүндө Осло рекомендациясынын тил жагындагы 9-статьясы берүүлөрдүн көлөмү жана сапаты «улуттук азчылык- тардын санына жана топтошуу даражасына өлчөм жагынан ылайык келип жана алардын абалына жана муктаждыктарына туура келүүгө» тийиш экендиги ачык көрсөтүлгөн. Улуттук азчылыктарга таандык адамдардын маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүгүн жеңилдетүүчү чараларды кабыл алууда Алкактык конвенция катышкан-мамлекеттерди маданий плюрализмди камсыз кылууга жана чыдамдуулукту кубаттоону (9(4)-статья), ошондой эле өзара түшүнүшүүгө, өзара урматташууга жана бардык адамдардын ортосунда кызматташууга (6(1)-статья) көмөк көрсөтүүгө милдеттендирет. Тилдердин Европа хартиясынын 7(1)(e)-статьясы байланыштардын сакталышына, анын ичинде региондук тилдерди же азчылыктардын тилдерин пайдаланган топтордун жана башка тилдерди пайдаланган мамлекеттердеги башка топтордун ортосунда берүү аркылуу сактоого зор маани берет. Ушул эле документ региондук тилдерде же азчылыктардын тилдеринде сүйлөбөгөн жана ал пайдаланылган райондо жашаган адамдарга эгер кааласа (7(1)(g)-статья) аны үйрөнүү үчүн шарт түзүүнүн мааниси баса белгиленген. Демек, азчылыктардын тилдеринде берүүнүн талаптагыдай деңгээли жалпы улуттук деңгээлде кубатталууга тийиш. Бул мамлекеттин аймагы боюнча чаржайыт жашаган азчылыктарга өзгөчө таандык.

Рекомендациялардын А, Б жана В бөлүктөрү телерадиоберүүдө азчылыктардын тилдери колдоого алынышына негиз болгон сунуш кылынган ыкмалардын толук тизмеси болуп саналат. Алар айрым мамлекеттердин алдыңкы тажрыйбаларын, ошондой эле Рекомендацияларда баяндалган принциптерди чагылдырат. Азчылыктардын тилдеринде **коомдук берүүлөрдүн** орун алышын камсыз кылуунун өзгөчө милдеттенмеси баса белгиленет. 1994-жылдагы катышкан-мамлекеттерде азчылыктардын укуктарын коргоо боюнча Борбордук Европа Демилгесинин механизмдин 19-статьясы «мамлекеттик теле жана радиоккомпаниялар болгон учурда мамлекет мүмкүнчүлүгүнө жараша улуттук азчылыктарга таандык адамдарга андай маалымдоо каражаттарына эркин ээ болуу, анын ичинде өз тилинде программаларды чыгаруу аркылуу ээ болуу укугуна кепилдик кыла тургандыгын» карайт. ЕСтин чегинде Амстердам келишимине мүчө-мамлекеттерде коомдук берүүлөр системасы жөнүндө Протокол (июнь 1997ж.) «мүчө-мамлекеттерде коомдук берүү системасы ар бир коомдун демократиялык, социалдык жана маданий керектөөлөрү жана маалымдоо каражаттарында плюрализмди сактап калуу зарылчылыгы менен байланыштуу экендигин» белгилейт.

Жеке маалымдоо каражаттарында азчылыктардын тилдеринде берүүнү бир нече ыкмалар менен, анын ичинде **лицензиялоо менен** кубаттоого болот. Европа Кеңешинин министрлер Комитети катышкан-мамлекеттерге «жеке берүүчүлөргө лицензия берүү үчүн жооптуу улуттук органдар өз иштерин аткарууда жалпыга маалымдоо каражаттарында плюрализмге көмөк көрсөтүүгө өзгөчө көңүл бурууга тийиш» (Европа Кеңешинин министрлер Комитетинин жалпыга маалымдоо каражаттарында плюрализмге дем берүү боюнча чараларга тиешелүү катышкан-мамлекеттерге № R99(1)-Рекомендациясына тиркеме, I пункт «Менчикти жөнгө салуу: берүү жана басмасөз»). ОБСЕнин Женева документинин VII бөлүгү ЖМКлар өз программаларында улуттук азчылыктардын тилдин өзалдынчалуулугун эске алсын үчүн маалымат берүү жолу менен жалпыга маалымдоонун электрондук каражаттарын ачык-айкын мамлекеттик колдоо көрсөтүүгө чакырат.

- 16) Азчылыктардын тилдеринде берүүлөргө **финансылык колдоо** көрсөтүү маселесин кароо жөнүндө мамлекеттерге чакырык улуттук азчылыктарга таандык адамдардын телерадиоберүүлөргө анык жана теңдеш жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу боюнча милдеттенмелерден келип чыгат. Каттышкан-мамлекеттерде азчылыктардын укуктарын коргоо боюнча Борбордук Европа Демилгесинин механизмдин 19-статьясы «мамлекет улуттук азчылыктарга таандык адамдардын өз тилинде маалымдоо каражаттарын тийиштүү мамлекеттик эрежелерге жана финансылык колдоо мүмкүнчүлүгүнө ылайык пайдалануу укугуна кепилдик кылат». Көдүлөөбүсү принциби азчылыктардын тилдеринде берүүчү теле жана радио компаниялар ЖМКга арналган мамлекеттик колдоонун бирдей көлөмүн алышын талап кылат. Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)(f)-статьясы каттышкан-мамлекеттер «эгерде мыйзам менен жалпыга маалымдоо каражаттарын финансылык колдоо мыйзам менен каралса, региондук тилдерди же азчылыктардын тилдерин пайдаланган жалпыга маалымдоо каражаттарынын кошумча чыгымдарын төлөөгө» же «региондук тилдерде же азчылыктардын тилдеринде аудиовизуалдык продукцияларды чыгарууну финансылык колдоонун орун алган чараларын жайылтууга» милдеттүү экендигин белгилейт.

Мурда белгиленгендей, азчылыктардын тилдеринде **аудиовизуалдык продукцияны чыгаруу жана жайылтуу** жагында Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)(d)-статьясы каттышкан-мамлекеттерди «региондук тилдерде же азчылыктардын тилдеринде аудио- жана аудиовизуалдык продукцияларды чыгарууну жана жайылтууну кубаттоого жана/же көмөк көрсөтүүгө» милдеттендирет. Европа Кеңешинин министрлер Комитетинин № R (93) 5-рекоммендациясында камтылган принциптер «аудиовизуалдык потенциалы төмөн же географиялык жана тилдик жагынан камтылышы чектелген өлкөлөр менен райондордо чыгарылган аудиовизуалдык чыгармаларды европанын телерынокторунда жайылтууга жана берүүгө көмөк көрсөтүүгө багытталган». Комитет ЕКПЧнын 10-статьясында бекемделген пикир «аудиовизуалдык потенциалы төмөн же географиялык жана тилдик жагынан камтылышы чектелген өлкөлөргө өз продукциясын толук жеткиликтүүлүк берүү жолу

менен бул иштер аларда жүргүзүлүшү мүмкүн экендигин» билдирген. Европа Союзунда 97/36/ЕС Директивасынын Преамбуласынын 31 киришүү бөлүгү «ар бир катышкан-мамлекеттин аудиовизуалдык мүмкүнчүлүктөрүн жана Европа Союзунун аз таркаган тилдерин коргоо зарылчылыгын эске алуу менен» көзкарандысыз өндүрүшчүлөрдү Шериктеш тарабынан колдоо зарылчылыгы баса көрсөтүлгөн. «Көзкарандысыз өндүрүшчүлөр» деген түшүнүктү аныктоо менен мүчө-мамлекеттер «өндүрүштүк компаниянын менчик структурасы, бир эле берүүчүгө берилген программанын көлөмү жана экинчилик укукту менчиктөө сыяктуу критерийлерге талаптагыдай көңүл бурууга» тийиш (Кеңештин 89/552/ЕЕС «Телеберүү ишин жүргүзүүгө тиешелүү мыйзамдардын, катышкан-мамлекеттердин нускоолорунун жана администрациялык актыларынын кээ бир жоболорун координациялоо» Директивасын өзгөрткөн жана толуктаган Европа Парламентинин жана Кеңешинин 1997-жылдын 30-июндагы 97/36/ЕС Директивасы).

- 17) Азчылыктардын тилдеринде берүү үчүн **кадрлардын потенциалын арттыруу жана даярдоо жөнүндө** талаптар мурда үзүндү келтирилген көптөгөн эларалык-укуктук документтерде кыйыр түрдө камтылган. Тилдердин Европа хартиясынын 11(1)(g)-статьясы катышкан-мамлекеттерди «региондук тилдерди же азчылыктардын тилдерин пайдаланган жалпыга маалымдоо каражаттарынын журналисттерин жана башка кызматкерлерин даярдоого жардам көрсөтүүгө» ачык милдеттендирет.